

بررسی تحمل لاین‌های پیشرفته گندم دوروم (*Triticum turgidum* L. Subsp. *durum* Desf) تحت شرایط تنش آلومینیوم

الناز رمزی^۱، علی اصغری^۲، سعید خماری^۳ و حمیدرضا محمد دوست چمن‌آباد^۴

۱- ۳، ۴- دانشجوی کارشناسی ارشد، استادیار و دانشیار، گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشگاه محقق اردبیلی (ali_asgharii@yahoo.com) (نویسنده مسؤل)؛
۲- دانشیار، گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشگاه محقق اردبیلی، تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۱/۱۹
تاریخ دریافت: ۹۵/۲/۱۱

چکیده

آلومینیوم یکی از فراوان‌ترین عناصر موجود در خاک است که در خاک‌هایی با اسیدیته بالا به شکل انحلال‌پذیر Al^{3+} در آمده، از طریق ریشه جذب شده و به این ترتیب بر رشد گیاهان اثر می‌گذارد. ارزیابی تحمل گیاهان به تنش‌های زیست محیطی به‌ویژه در خلال مرحله جوانه‌زنی و رشد گیاهچه عامل مهمی در انتخاب آن‌ها برای کشت در شرایط مختلف می‌باشد. به منظور بررسی تنوع ژنتیکی ۸۳ لاین پیشرفته گندم دوروم تحت سمیت آلومینیوم در مرحله گیاهچه در شرایط آزمایشگاهی، آزمایشی به صورت فاکتوریل در قالب طرح پایه کاملاً تصادفی با دو تکرار انجام شد. سطوح تنش شامل شاهد و غلظت ۲/۵ میلی‌مولار آلومینیوم و صفات اندازه‌گیری شده شامل تعداد ریشه‌چه، وزن تر ریشه‌چه و ساقه‌چه، طول ریشه‌چه و ساقه‌چه، وزن خشک ریشه‌چه و ساقه‌چه و نسبت طول ریشه‌چه به ساقه‌چه بودند. نتایج حاصل نشان داد که تنش بر تمامی صفات تاثیر معنی‌دار داشت. همچنین، بین لاین‌های گندم دوروم از لحاظ تمامی صفات اختلاف معنی‌دار مشاهده شد. برهم‌کنش رقم در تنش در همه صفات معنی‌دار بود. ارزیابی لاین‌های برتر بر اساس شاخص انتخاب زئوتیپ ایده‌آل (SIIG) انجام شد. لاین‌های ۷۶، ۷۵، ۷۲، ۵۸، ۳۵، ۷۶، ۷۷، ۸۲ و ۸۳ با داشتن بالاترین شاخص SIIG متحمل به تنش آلومینیوم و لاین‌های ۱۱، ۱۶، ۲۱، ۲۵، ۲۶، ۶۵، ۶۶، ۶۸ و ۷۳ با داشتن پایین‌ترین مقدار این شاخص حساس به تنش آلومینیوم بودند. نتایج حاصل از رتبه‌بندی بر مبنای شاخص فوق با نتایج حاصل از تجزیه خوشه‌ای بر مبنای شاخص Ti انطباق زیادی داشت.

واژه‌های کلیدی: گندم، آلومینیوم، گیاهچه، تنش، SIIG

مقدمه

اهمیت روز افزون غلات در تغذیه بشر به صورت مستقیم یا فرآورده‌های حاصل از آن و همچنین مصرف غلات توسط دام و طیور، لزوم انجام تحقیق در این زمینه را روشن می‌کند. در بین غلات، گندم مهم‌ترین غله به‌شمار می‌آید که به مقدار زیاد و در مساحت‌های وسیعی در زمین‌های کشاورزی دنیا کشت می‌شود و اهمیت اقتصادی آن چه از نظر تولید و چه از نظر تغذیه بیش از سایر محصولات کشاورزی است (۳۴). این گیاه در سطحی معادل ۲۱۷ میلیون هکتار کشت می‌شود و میزان تولید سالیانه آن ۶۵۱ میلیون تن گزارش شده است (۱۲). گندم دوروم با داشتن حدود ۲۱ میلیون هکتار سطح زیرکشت در جهان بیش از ده درصد سطح زیر کشت گندم را به خود اختصاص داده و یکی از محصولات مهم زراعی به حساب می‌آید (۳). این گندم با داشتن خصوصیات فیزیولوژیکی فوق‌العاده، به دامنه وسیعی از شرایط اقلیمی سازگار می‌باشد (۴). از طرفی، افزایش خاک‌های اسیدی تولید محصولات کشاورزی از جمله گندم را محدود ساخته و به یک مشکل اساسی در سراسر جهان تبدیل شده است. آلومینیوم یکی از فاکتورهای مهم محدودکننده رشد و تولیدات گیاه در خاک‌های اسیدی سراسر جهان محسوب می‌شود. امروزه حدود ۵۰ درصد زمین‌های قابل کشت جهان را خاک‌های اسیدی اشغال کرده‌اند و سمیت ناشی از آلومینیوم یکی از مشکلات اصلی در این خاک‌هاست (۳۷). از جمله عوامل اسیدی شدن خاک می‌توان به افزایش فعالیت‌های صنعتی و باران‌های اسیدی اشاره نمود. آلومینیوم در آب، خاک و هوا

وجود دارد ولی بخش اعظم آن به صورت آلومینوسیلیکات (Al_2SiO_4) جزء مواد کانی خاک می‌باشد. البته مقدار کمی نیز به صورت پتاسیم آلومینیوم سولفات ($KAl(SO_4)_2 \cdot H_2O$) و اکسید آلومینیوم (Al_2O_3) در طبیعت وجود دارد. در شرایط اسیدی آلومینیوم به کاتیون‌های Al^{3+} هیدرولیز شده و به فاکتور محدودکننده رشد و محصولات گیاه تبدیل می‌شود (۲۸). به دلیل اسیدیته بالای طبقات زیرین خاک، سمیت آلومینیوم باعث کاهش عمق نفوذ ریشه گیاه، افزایش حساسیت به خشکی و کاهش استفاده از مواد مغذی خاک می‌گردد (۲۴). گیاهان علایم مسمومیت به آلومینیوم را با حساسیت بیشتری نسبت به تغییر شرایط محیطی نشان می‌دهند. زیرا، این حساسیت حاصل تاثیر آلومینیوم بر تعدادی از آبشارهای پیام‌رسانی است. تجمع آلومینیوم در درجه اول در راس ریشه صورت می‌گیرد که بیانگر تداخل آن با تقسیم سلولی و گسترش سلول‌ها می‌باشد. مهم‌ترین پاسخ‌ها به مسمومیت آلومینیوم مهار رشد ریشه و القاء سنتز کالوز (بتا-۳-گلوکان) پس از تیمار کوتاه مدت با آلومینیوم است. هر دو رویداد مربوط به تنش اکسیداتیو تحریک شده توسط تیمار آلومینیوم می‌باشد، ولی سازوکار پیام‌رسانی در پاسخ به آلومینیوم هم‌چنان نامشخص است (۳۶). مهار رشد ریشه اولین نشانه سمیت آلومینیوم است (۱۱). شاید به این دلیل است که بیشترین تحقیقات بر سیستم ریشه متمرکز شده‌اند. تحت تنش آلومینیوم ریشه‌ها معمولاً کوتاه، شکننده و قهوه‌ای رنگ می‌شوند که در جذب آب و مواد غذایی کم‌بازده می‌باشند (۲۸). در اغلب گونه‌های گیاهی، بخصوص گونه‌های

نوک ریشه قهوه‌ای و چند شاخه‌ای شده بود. هم‌چنین، در این غلظت لاین‌ها خوب از هم تفکیک می‌شدند. در این آزمایش برای ایجاد سطح تنش آلومینیوم از $AlCl_3$ استفاده شد. آزمایش به صورت فاکتوریل در قالب طرح پایه‌ی کاملاً تصادفی با دو تکرار انجام شد. بذرها بعد از ضد عفونی به مدت ۱۵ دقیقه در هیپوکلریت سدیم یک درصد و شستشو در آب مقطر در درون پتری روی کاغذ صافی استریل قرار گرفتند. در هر پتری ۵۰ عدد بذر کشت شد. به پتری‌های شاهد فقط آب مقطر و به پتری‌ها تحت تنش، آب مقطر حاوی غلظت ذکر شده از آلومینیوم اضافه شد. سپس، پتری‌ها به داخل دستگاه ژرمیناتور با درجه حرارت 20 ± 2 درجه سانتی‌گراد منتقل گردیدند. در طول آزمایش در صورت نیاز به پتری‌ها فقط آب مقطر در اندازه خیس بودن کاغذ صافی‌ها اضافه شد. در روز چهاردهم، از هر پتری ۱۲ گیاهچه به طور تصادفی انتخاب و صفات تعداد ریشه‌چه، طول ساقه‌چه (از یقه تاجوانه انتهایی)، طول ریشه‌چه (از یقه تا نوک ریشه‌اصلی) بر حسب سانتی‌متر با استفاده از خط‌کش، وزن تر ریشه‌چه و ساقه‌چه بلافاصله بعد از برداشت با استفاده از ترازوی دیجیتال با دقت 0.001 بر حسب گرم و نسبت طول ریشه‌چه به ساقه‌چه محاسب شدند. برای اندازه‌گیری وزن خشک ریشه‌چه و ساقه‌چه در پایان آزمایش نمونه‌ها به اون با دمای 75 درجه سانتی‌گراد به مدت 24 ساعت منتقل و بعد از آن با استفاده از ترازوی دیجیتال با دقت 0.001 توزین شدند. تاثیر غلظت آلومینیوم و ارزیابی لاین‌های حساس و متحمل با محاسبه شاخص تحمل (Ti) (مقدار صفت در سطح تنش تقسیم بر مقدار صفت در سطح شاهد برای صفات مطالعه شده و شاخص انتخاب لاین ایده‌آل $SIIG^1$) (۳۹،۳۸) انجام شد. بعد از محاسبه شاخص Ti برای لاین‌های مورد مطالعه در هر صفت و به‌دست آوردن بالاترین و پایین‌ترین مقدار شاخص تحمل برای هر صفت (جدول ۳)، از آن‌ها جهت محاسبه فاصله هر لاین از ژنوتیپ ایده‌آل مثبت (d^+) و ژنوتیپ ایده‌آل منفی (d^-) استفاده شد.

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^m (Ti_{ij} - Ti_j^+)^2}$$

$$i=1, \dots, n$$

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^m (Ti_{ij} - Ti_j^-)^2}$$

$$i=1, \dots, n$$

در روابط فوق اندیس‌های i و j به ترتیب معرف ژنوتیپ‌ها و شاخص‌ها می‌باشند. آماره شاخص انتخاب ژنوتیپ ایده‌آل (SIIG) از رابطه زیر محاسبه شد:

$$SIIG = \frac{d_i^-}{d_i^+ + d_i^-} \quad i=1, 2, \dots, n$$

$$0 \leq SIIG \leq 1$$

علاوه بر استفاده از شاخص SIIG در این تجزیه، گروه بندی لاین‌های مورد مطالعه با استفاده از تجزیه خوشه‌ای به روش حداقل واریانس وارد انجام شد. این گروه‌بندی هم با بکار بردن میانگین کل صفات در لاین‌ها، میانگین صفات لاین‌ها در شرایط تنش و میانگین لاین‌ها برای شاخص Ti انجام شد، تا نتایج حاصل از تجزیه خوشه‌ای با نتایج حاصل از شاخص SIIG مقایسه گردد. تجزیه آماری داده‌ها با استفاده از

زراعی و حساس به آلومینیوم، جذب آلومینیوم عمدتاً باعث محدود شدن سیستم ریشه شده و در اپیدرم و پوسته بیرونی ریشه تجمع می‌یابد (۳۰). از نشانه‌های سمیت آلومینیوم در ریشه‌ها، تغییرات سطح و ترکیب لیپید غشای پلاسمایی (۱۶)، افزایش تنش اکسیداتیو (۹)، تشکیل و تجمع کالوز (۲)، اختلال در پویایی اسکلت سلولی و تعامل با کالمدولین (۱۳) هستند. از آثار سمیت آلومینیوم در اندام هوایی می‌توان به تغییرات سلولی و فرا ساختاری در برگ‌ها، کاهش منافذ روزنه‌ای، کاهش فعالیت فتوسنتزی که منجر به کلروزه و نکروزه شدن برگ‌ها می‌شود، اشاره نمود (۳۳). در سطح سلولی، دیواره یکی از مکان‌های اصلی ایجاد سمیت، سمیت زدایی و هم‌چنین اولین بخش متصل‌شونده به فلزات سنگین می‌باشد (۱۵). آلومینیوم باعث تغییر سطح کلسیم سیتوپلاسمی و در نتیجه فعالسازی نوکلئازهای وابسته به کلسیم می‌شود. در نهایت، این آنزیم‌ها DNA را در منطقه بین نوکلئازی برش داده و منجر به قطعه‌قطعه شدن DNA می‌گردد (۳۵). در اثر انباشت Al^{3+} ، ماریچ دوگانه DNA افزایش پیدا کرده و در نتیجه تقسیم سلولی در مرستم کاهش پیدا می‌کند (۱۹). از آنجا که شرایط تنش‌زای محیطی سبب اختلال در فعالیت‌های گیاهی می‌شوند، لذا بررسی پاسخ گیاهان به این تنش‌ها به‌عنوان ابزاری برای مطالعه و شناخت سازوکارهای تحمل در گیاه مورد استفاده قرار می‌گیرد (۲۰). با استفاده از یک روش آزمایشگاهی تحت شرایط کنترل‌شده، امکان ارزیابی سریع و دقیق گیاهان نسبت به تنش فراهم می‌گردد و به انتخاب ارقام مناسب برای کشت در مناطقی که در معرض این تنش هستند، کمک می‌کند. در پژوهش حاضر عکس‌العمل بذور ۸۳ لاین گندم دوروم در مرحله جوانه‌زنی و رشد اولیه گیاهچه‌ها، بررسی شدند تا لاین‌های حساس و متحمل شناسایی شوند.

مواد و روش‌ها

به‌منظور بررسی تحمل لاین‌های پیشرفته گندم دوروم تحت سمیت آلومینیوم، آزمایشی در سال ۱۳۹۴ در آزمایشگاه دانشکده علوم کشاورزی دانشگاه محقق اردبیلی انجام شد. ۸۳ لاین پیشرفته گندم دوروم تهیه شده از مرکز تحقیقات کچساران در این مطالعه استفاده شدند. این لاین‌ها از گزینش از بین نسل‌های در حال تفرق در ایکادا تولید و به مراکز تحقیقات دیم از جمله مرکز تحقیقات کچساران ارسال می‌شوند تا مطالعات تکمیلی از جمله مقاومت به تنش‌های زنده و غیرزنده روی آن‌ها انجام شود تا نهایتاً از بین آن‌ها لاین‌های مقاوم با عملکرد بالا انتخاب و به‌عنوان رقم معرفی شوند. لذا، این لاین‌ها در مرحله گیاهچه از لحاظ صفات طول، وزن تر و وزن خشک ریشه‌چه و ساقه‌چه، تعداد ریشه‌چه و نسبت طول ریشه‌چه به اندام‌هوایی در ۲ سطح تنش شامل صفر (شاهد) و غلظت $2/5$ میلی‌مولار آلومینیوم مورد مطالعه قرار گرفتند. این غلظت از یک آزمایش مقدماتی انتخاب گردید. در آزمایش مقدماتی تاثیر غلظت‌های صفر، $0/5$ ، 1 ، $1/5$ ، 2 ، $2/5$ ، 5 و 10 میلی‌مولار آلومینیوم روی چهار رقم گندم مطالعه شد که در غلظت $2/5$ میلی‌مولار آلومینیوم رشد ریشه محدود شده و

معنی‌دار نشان داد، وزن ریشه‌چه نیز کاهش یافت. اویانگ و همکاران (۲۱) با مطالعه تاثیر سمیت آلومینیوم بر مقدار رشد و آنتی‌اکسیدانت گیاهچه‌های *Jatropha curcas* گزارش کردند که با افزایش غلظت آلومینیوم مقدار زیست توده کوتیلدون‌ها ابتدا افزایش و سپس کاهش یافت، اما زیست توده هیپوکوتیل و ریشه‌چه کاهش یافت. باتیستا و همکاران (۸) با مطالعه تاثیر آلومینیوم بر رشد ذرت گزارش کردند که با افزایش غلظت آلومینیوم مقدار وزن خشک ریشه کاهش می‌یابد. با کاهش رشد ریشه تحت تنش آلومینیوم، وزن تر ریشه نیز کاهش می‌یابد (۱۰). با توجه به کاهش وزن ریشه‌چه در شرایط تنش، نسبت وزن ریشه به ساقه‌چه نیز کاهش می‌یابد. هرچند که، تنش وزن خشک ساقه‌چه را نیز کاهش می‌دهد (جدول ۴)، اما تاثیر تنش آلومینیوم بر روی ریشه‌چه بیشتر از ساقه‌چه می‌باشد. لذا، در شرایط تنش در مقایسه با شاهد هر رقمی که نسبت وزن ریشه‌چه به ساقه‌چه بالاتری را داشته باشد، در واقع تحمل بیشتری به تنش داشته است و می‌توان از این شاخص به جای دو صفت وزن ساقه‌چه و ریشه‌چه یکجا در گزینش ارقام و لاین‌های متحمل به تنش استفاده نمود. در شرایط تنش آلومینیوم در مقایسه با شاهد میانگین تعداد ریشه‌چه کاهش یافت (جدول ۴). باتیستا و همکاران (۸) گزارش کردند که در گیاه ذرت رشد ریشه با وجود آلومینیوم محدود شده و در نتیجه ریشه‌های فرعی کمتری حاصل می‌شود. روت و همکاران (۲۷) اظهار داشتند که آلومینیوم با مداخله در تقسیم سلولی نوک ریشه و ریشه‌های جانبی، کاهش تنفس ریشه و تثبیت فسفر به شکلی که در خاک و سطح ریشه کمتر قابل دسترس باشد، باعث اختلال در تعداد، اندازه و سطح ریشه‌چه می‌شود. با توجه به این که رشد ریشه گیاه تحت تنش آلومینیوم کاهش می‌یابد، متعاقب آن طول ریشه گیاه نیز کاهش می‌یابد (۲۸). بر اساس نتایج مقایسه میانگین‌ها طول، وزن تر و خشک ساقه‌چه با اعمال تنش آلومینیوم کاهش یافت (جدول ۴). با توجه به نتایج به‌دست آمده، آلومینیوم با اختلال در فتوسنتز، تنفس، متابولیسم نیتروژن و هم‌چنین اختلال در متابولیسم کلی و آسیب دیدن غشا سلول‌های گیاهی که منجر به ازدست دادن آب می‌شود، باعث کاهش رشد می‌شود که به‌دنبال آن زیست توده نیز کاهش می‌یابد. هم‌چنین، مشخص شده است که کاهش وزن ریشه و اندام هوایی به دلیل اختلال در جذب عناصر غذایی و آب می‌باشد (۳۱). با توجه به کاهش رشد گیاه تحت تنش آلومینیوم (۱۸)، وزن خشک ساقه‌چه گیاه نیز کاهش می‌یابد. علت این کاهش ممکن است ناشی از تاثیر آلومینیوم بر جذب عناصر غذایی از خاک و جایجایی آن‌ها در گیاه باشد (۵). وجود آلومینیوم در خاک باعث ایجاد اختلال در جذب سایر عناصر نظیر فسفر می‌شود (۷). کاهش انتقال فسفر به بخش‌های هوایی گیاه باعث کاهش مقدار فتوسنتز شده و در نتیجه تجمع کربوهیدرات کاهش و در نهایت منجر به ایجاد برگ‌های روشن با مقدار ماده خشک کم می‌شود (۲۵). باتیستا و همکاران (۸) گزارش کردند که در گیاه ذرت با افزایش غلظت آلومینیوم مقدار وزن خشک اندام هوایی به‌طور معنی‌داری کاهش یافت. مطالعات انجام گرفته روی گیاه ماش

نرم‌افزار SPSS¹⁶ و مقایسه میانگین‌ها با آزمون دانکن در سطح احتمال ۵ درصد صورت گرفت.

نتایج و بحث

نتایج تجزیه واریانس نشان داد که تنش آلومینیوم بر تمامی صفات مورد اندازه‌گیری تاثیر معنی‌دار داشت. بین لاین‌های مورد مطالعه در تمام صفات تفاوت معنی‌دار مشاهده شد. برهم‌کنش لاین×تنش نیز برای همه صفات معنی‌دار بود (جدول ۲). میانگین صفات در لاین‌های مورد مطالعه در جدول ۳ آورده شده است. به دلیل زیاد بودن تعداد لاین‌ها، در هر صفت تنها ۱۰ لاین با بیشترین و کمترین مقدار از صفات آورده شد، ولی به دلیل استفاده از شاخص Ti و SIIG در انتخاب لاین‌های حساس و متحمل به سمیت آلومینیوم، روی مقایسه میانگین لاین‌ها زیاد تاکید نشد. نتایج مقایسه میانگین‌ها نشان داد که تنش آلومینیوم باعث کاهش معنی‌دار تمامی صفات مورد بررسی شد (جدول ۴). طول ریشه‌چه در اثر تنش آلومینیوم کاهش یافت (جدول ۴). مهم‌ترین تاثیر سمیت آلومینیوم، مهار رشد ریشه و القاء سنتز کالوز (بتا-۱ و ۳-گلوکان) پس از تیمار کوتاه مدت با آلومینیوم است. هر دو رویداد مربوط به تنش اکسیداتیو تحریک شده توسط تیمار آلومینیوم می‌باشد (۳۶). اتصال آلومینیوم به دیواره سلولی سبب تغییر پتانسیل غشا می‌شود که نتیجه آن فعال‌سازی یک‌سری کانال‌های کلسیمی است. نتیجه افزایش کلسیم به دو صورت تشکیل کالوز و تخریب اسکلت سلولی است (۲۶). مطالعات نشان می‌دهد که سمیت آلومینیوم مهم‌ترین فاکتور محدود کننده رشد گیاه از جمله رشد ریشه بوده و افزایش طول ریشه را به شدت مهار می‌کند (۱۸). کاهش رشد ریشه گیاهان تحت تاثیر تنش آلومینیوم در مطالعات ویتورلو و همکاران (۳۰) نیز گزارش شده است. در این مطالعه علاوه بر کاهش رشد، ریشه‌چه‌ها شکننده و نوک آن‌ها به رنگ قهوه‌ای درآمد. گزارش‌ها نشان داده است که آلومینیوم مقدار اسیدهای فرولیک و دی‌فرولیک را در دیواره سلولی افزایش می‌دهد که موجب سختی و ضخیم شدن دیواره می‌شود. زیرا، این دو اسید در فرآیند چوبی شدن شرکت کرده و متعاقب آن باعث مهار رشد ریشه می‌شود. چوبی و چوب پنبه‌ای شدن دیواره سلولی یک پاسخ دفاعی است که ورود عناصر سمی را به ریشه محدود می‌کند و پاسخ‌های دفاعی با منع رشد همراه هستند (۱۴). مطابق با بررسی‌های کلمبر و همکاران (۱۷) ناحیه گذار ریشه، اولین ناحیه در ریشه گیاه ذرت است که حساس به آلومینیوم می‌باشد. هم‌چنین، گزارش شده است که هورمون‌های گیاهی از جمله اکسین نقش مهمی را در تعدیل رشد گیاه بازی می‌کند و کاربرد ایندول استیک اسید در ناحیه طویل شدن، مهار رشد ریشه القا شده از طریق آلومینیوم را تعدیل می‌کند (۲۸، ۲۹، ۳۲). آلومینیوم فعالیت اکسین اکسیداز را افزایش می‌دهد (۱) و از طریق کاهش در بیوسنتز فاکتورهای رشد یا جلوگیری از انتقال آن‌ها از مریستم ریشه به ناحیه طویل شدن موجب کاهش رشد می‌شود (۶). تنش آلومینیوم باعث کاهش وزن تر و خشک ریشه‌چه شد (جدول ۴). از آن‌جا که طول ریشه‌چه بر اثر سطوح آلومینیوم کاهش

۱۰ لاین با کمترین مقدار آورده شد (جدول ۶). بعد از محاسبه شاخص Ti برای لاین‌های مورد مطالعه در هر صفت و به دست آوردن بالاترین و پایین‌ترین مقدار شاخص تحمل برای هر صفت (جدول ۶)، از آن‌ها جهت محاسبه فاصله هر لاین از ژنوتیپ ایده‌آل مثبت (d^+) و ژنوتیپ ایده‌آل منفی (d^-) استفاده شد (جدول ۷). نتایج حاصل از روش SIIG و رتبه‌بندی لاین‌ها نشان داد که لاین‌های با بیشترین مقدار SIIG (به ترتیب ۲۰ لاین با بالاترین مقدار شاخص SIIG مطابق با جدول ۷) در مقایسه با دیگر لاین‌ها محتمل‌ترین لاین‌ها به سمیت آلومینیوم بودند. لاین‌های با کمترین مقدار شاخص SIIG حساس‌ترین لاین‌ها به سمیت آلومینیوم بودند (جدول ۷). علاوه بر استفاده از شاخص SIIG در این تجزیه، گروه‌بندی لاین‌های مورد مطالعه با استفاده از تجزیه خوشه‌ای به روش حداقل واریانس وارد انجام شد. این گروه‌بندی هم با بکار بردن میانگین کل صفات در لاین‌ها، میانگین صفات لاین‌ها در شرایط تنش و میانگین لاین‌ها برای شاخص Ti انجام شد، تا نتایج حاصل از تجزیه خوشه‌ای با نتایج حاصل از شاخص SIIG مقایسه گردد. بر اساس نتایج حاصل از تجزیه خوشه‌ای لاین‌ها بر مبنای میانگین صفات مورد مطالعه با استفاده از روش حداقل واریانس وارد، لاین‌ها به سه گروه مجزا تقسیم شدند. میانگین‌ها لاین‌های گروه سوم (۳۵، ۵۸، ۷۲، ۷۶، ۷۸، ۸۲، ۸۳) بیشتر از میانگین کل و دو گروه دیگر بود. (جدول ۸). نتایج حاصل از تجزیه خوشه‌ای لاین‌ها بر اساس میانگین صفات و شاخص‌های مختلف نشان داد که بیشترین انطباق بین نتایج حاصل از تجزیه خوشه‌ای با بکار بردن شاخص Ti با نتایج شاخص SIIG وجود داشت (جدول ۹). در استفاده از شاخص Ti به دلیل وجود Ti‌های مختلف بر اساس صفات متفاوت تصمیم‌گیری روی لاین‌های حساس و متحمل کار راحتی نیست. در صورتی که، با تجمیع این شاخص‌ها در قالب یک شاخص تحت عنوان شاخص SIIG کار تصمیم‌گیری راحت‌تر می‌شود. نتایج حاصل از تجزیه خوشه‌ای با بکار بردن میانگین صفات در شرایط تنش و شاهد با هم و شرایط تنش به طور مجزا با نتایج شاخص SIIG انطباق خیلی زیادی نداشت. لذا، نتایج این گروه‌بندی‌ها ارایه نشد.

نشان می‌دهد که تیمار بلندمدت این گیاه با آلومینیوم باعث افزایش سطوح پراکسید و پراکسیداسیون لیپید در برگ‌ها می‌شود (۲۳). آلومینیوم با ترکیبات فسفات پیوند می‌یابد و بنابراین دسترسی آنزیم روبیسکو به فسفات را کاهش می‌دهد و کاهش فعالیت روبیسکو را باعث می‌شود که آنزیمی کلیدی جهت سنتز کربوهیدرات محلول می‌باشد (۱۰). هم‌چنین، گزارش شده است که آلومینیوم با جلوگیری از جذب فسفر به درون سلول، باعث کاهش تولید زیست توده می‌شود (۲۲). طبق مطالعات قبلی، با کاهش زیست توده اندام هوایی و کاهش رشد ساقه، وزن خشک ساقه نیز کاهش می‌یابد (۲۷). تاثیر غلظت آلومینیوم و ارزیابی لاین‌های حساس و متحمل با محاسبه شاخص تحمل (Ti) و شاخص انتخاب لاین ایده‌آل (SIIG) انجام شد. شاخص (SIIG) به‌عنوان روشی برای انتخاب ژنوتیپ مطلوب با استفاده از روش‌های پارامتری و ناپارامتری به‌طور هم‌زمان می‌باشد. مفهوم اساسی این روش، انتخاب بهترین ژنوتیپ (ژنوتیپ پایدار) است که باید دارای کمترین فاصله از ژنوتیپ ایده‌آل مثبت و بیشترین فاصله از ژنوتیپ ایده‌آل منفی باشد. در این روش دو فرضیه وجود دارد: ۱. ژنوتیپ ایده‌آل مثبت دارای حداکثر پایداری و حداقل ناپایداری نسبت به همه ارقام است. ۲. ژنوتیپ ایده‌آل منفی که حداکثر ناپایداری و حداقل ثبات نسبت به بقیه ارقام را دارد. از جمله ویژگی‌های این روش کمک به انتخاب ارقام پایدار با استفاده از روش‌های پارامتری و ناپارامتری است. اگر برای انتخاب ارقام پایدار، محققان بتوانند چند روش پایداری را هم‌زمان مورد استفاده قرار دهند، احتمالاً بهره‌وری انتخاب افزایش می‌یابد. روش SIIG قادر به ترکیب روش‌های مختلف پایداری برای انتخاب ژنوتیپ ایده‌آل می‌باشد. انتخاب هم‌زمان برای عملکرد و پایداری را با این روش می‌توان انجام داد. این روش برای ارزیابی رتبه‌بندی نهایی ارقام پایدار مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این روش ارقامی با SIIG نزدیک به ۱ انتخاب می‌شوند (۳۸). نتایج تجزیه واریانس نشان داد که بین لاین‌های مورد مطالعه از نظر شاخص Ti صفات اختلاف معنی‌داری وجود دارد (جدول ۵). حداقل و حداکثر مقدار شاخص Ti صفات و مقایسه میانگین شاخص Ti صفات در لاین‌های مورد مطالعه انجام شد که به دلیل زیاد بودن تعداد لاین‌ها، در هر صفت تنها ۱۰ لاین با بیشترین و

جدول ۱- اسامی و شجره لاین‌های مورد مطالعه

Table 1. Name and pedigree of studied lines

شماره	شجره لاین	شماره	شجره لاین
۱	IcamorTA042/4/Bcr/Lks4/3/Altar84/Str/Lahn/5/Beltagy2/6/Ossl1/Stj5/5/Bicrederaa1/4/BezaizSHF/SD19539/Waha/3/Stj/Mrb3-ICD07-823-BLMSD-0AP-4AP-0Tr-1AP-0THT-0AP	۳۳	Mgnl3/Aghrass2/3/IcamorTA0463/H.mouline/Sbl2/4/Beltagy1-ICD06-0252-BLMSD-0AP-4AP-0Tr-2AP-0Tr-7AP-0THT-0AP
۲	IcamorTA042/4/Bcr/Lks4/3/Altar84/Str/Lahn/5/Beltagy2/6/Ossl1/Stj5/5/Bicrederaa1/4/BezaizSHF/SD19539/Waha/3/Stj/Mrb3-ICD07-823-BLMSD-0AP-5AP-0Tr-2AP-0THT-0AP	۳۴	Mgnl3/Ainzen1/3/IcamorTA0462/Terbol975/Icamor"s"/4/Beltagy2-ICD06-0254-BLMSD-0AP-6AP-0Tr-2AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۳	IcamorTA042/4/Bcr/Lks4/3/Altar84/Str/Lahn/5/Beltagy2/6/Ossl1/Stj5/5/Bicrederaa1/4/BezaizSHF/SD19539/Waha/3/Stj/Mrb3-ICD07-823-BLMSD-0AP-12AP-0Tr-2AP-0THT-0AP	۳۵	Mgnl3/Ainzen1/3/IcamorTA0462/Terbol975/Icamor"s"/4/Beltagy2-ICD06-0254-BLMSD-0AP-10AP-0Tr-3AP-0Tr-9AP-0THT-0AP
۴	Ossl1/Stj5/5/Bidra1/4/BezaizSHF/SD19539/Waha/3/Stj/Mrb3/6/Icajihan1-ICD07-002-BLMSD-0AP-0Tr-2AP-0Tr-8AP-0THT-0AP	۳۶	Mgnl3/Ainzen1/3/IcamorTA0463/H.mouline/Sbl2/4/Mgnl3/Ainzen1-ICD06-0261-BLMSD-0AP-4AP-0Tr-2AP-0Tr-4AP-0THT-0AP
۵	Ossl1/Stj5/5/Bidra1/4/BezaizSHF/SD19539/Waha/3/Stj/Mrb3/6/Icajihan1-ICD07-002-BLMSD-0AP-0Tr-3AP-0Tr-2AP-0THT-0AP	۳۷	Mrb3/Mna1/1/Ter1/3/IcamorTA0459/Ammar7/4/Beltagy2-ICD06-0279-BLMSD-0AP-5AP-0Tr-5AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۶	CM829/CandocrossH25/Icajihan3-ICD07-020-BLMSD-0AP-0Tr-1AP-0Tr-1AP-0THT-0AP	۳۸	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/IcamorTA0462/3/Arislahn7/CI115/Bcrch1/5/Beltagy2-ICD06-0298-BLMSD-0AP-1AP-0Tr-2AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۷	Stj3/Bcr/Lks4/3/Ter3/4/Icajihan10-ICD07-076-BLMSD-0AP-0Tr-3AP-0Tr-3AP-0THT-0AP	۳۹	Quabrach1/4/IcamorTA0462/3/Maamouri3/Vitron/Bidra1/5/Bcrch1/Mrf1/Stj2-ICD06-0302-BLMSD-0AP-6AP-0Tr-1AP-0Tr-2AP-0THT-0AP
۸	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Icajihan18-ICD07-149-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-1AP-0THT-0AP	۴۰	Amedakul1/4/IcamorTA0462/3/Arislahn7/CI115/Bcrch1/5/Beltagy2-ICD06-0328-BLMSD-0AP-8AP-0Tr-1AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۹	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Icajihan18-ICD07-149-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-3AP-0THT-0AP	۴۱	Aghrass1/Bezaiz982/Bcrch1/4/IcamorTA0462/3/Quabrach3/Vitron/Bidra1/5/Stj3/Bcr/Lks4/3/Ter3-ICD06-0333-BLMSD-0AP-2AP-0Tr-3AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۱۰	Waha(Check)-	۴۲	Maamouri1/5/IcamorTA0462/4/Stj3/Bcr/Lks4/3/Icamor"s"/6/Mgnl3/Ainzen1-ICD06-0367-BLMSD-0AP-2AP-0Tr-2AP-0Tr-2AP-0THT-0AP
۱۱	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Icajihan18-ICD07-150-BLMSD-0AP-0Tr-7AP-0Tr-4AP-0THT-0AP	۴۳	Azeghar2/5/IcamorTA0462/4/Stj3/Bcr/Lks4/3/Icamor"s"/6/Stj3/Bcr/Lks4/3/Ter3-ICD06-0374-BLMSD-0AP-2AP-0Tr-2AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۱۲	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Icajihan18-ICD07-150-BLMSD-0AP-0Tr-7AP-0Tr-5AP-0THT-0AP	۴۴	Mgnl3/Ainzen1/3/Bcr/Gro1/Mgnl1-ICD06-1265-BLMSD-0AP-7AP-0Tr-2AP-0Tr-2AP-0THT-0AP
۱۳	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Icajihan18-ICD07-150-BLMSD-0AP-0Tr-7AP-0Tr-6AP-0THT-0AP	۴۵	Mgnl3/Ainzen1/3/Bcr/Gro1/Mgnl1-ICD06-1265-BLMSD-0AP-8AP-0Tr-2AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۱۴	Miki2(Check)-	۴۶	Ossl1/Stj5/5/Bicrederaa1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Stj/Mrb3/6/Mgnl3/Aghrass2-ICD06-1525-BLMSD-0AP-1AP-0Tr-5AP-0Tr-2AP-0THT-0AP
۱۵	Ter1/Mrf1/Stj2/3/Icajihan22-ICD07-181-BLMSD-0AP-0Tr-5AP-0Tr-1AP-0THT-0AP	۴۷	Terbol975/Gerufel2-ICD06-1790-BLMSD-0AP-6AP-0Tr-3AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۱۶	Ter1/Mrf1/Stj2/3/Icajihan22-ICD07-181-BLMSD-0AP-0Tr-5AP-0Tr-2AP-0THT-0AP	۴۸	Mgnl3/Ainzen1/3/Ter1/Mrf1/Stj2-ICD06-1615-BLMSD-0AP-0Tr-2AP-0Tr-3AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۱۷	Bicrederaa1/Azeghar2/Icajihan25-ICD07-192-BLMSD-0AP-0Tr-1AP-0Tr-5AP-0THT-0AP	۴۹	Mgnl3/Ainzen1/3/Ter1/Mrf1/Stj2-ICD06-1615-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-1AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۱۸	Bicrederaa1/Azeghar2/Icajihan25-ICD07-192-BLMSD-0AP-0Tr-2AP-0Tr-3AP-0THT-0AP	۵۰	Azeghar1/Blrn/Mrf2/3/Bicrederaa1/Azeghar2-ICD06-1646-BLMSD-0AP-0Tr-1AP-0Tr-6AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۱۹	Azeghar1/6/Zna1/5/Aw1/4/Ruffi/Jo/Cr/3/F9/3/7/Azeghar1/Msbl1/Quarmal-ICD07-318-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-1AP-0THT-0AP	۵۱	Aghrass1/3/HFN94N8/Mrb5/Zna1/4/IcamorTA0458-ICD04-0178-BLMSD-0AP-8AP-0Tr-4AP-0Tr-1AP-0Tr-3AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۲۰	Omrabi5(Check)-	۵۲	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-1AP-0Tr-3AP-0Tr-4AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۲۱	Azeghar1/6/Zna1/5/Aw1/4/Ruffi/Jo/Cr/3/F9/3/7/Azeghar1/Msbl1/Quarmal-ICD07-318-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-3AP-0THT-0AP	۵۳	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-1AP-0Tr-3AP-0Tr-4AP-0Tr-5AP-0THT-0AP
۲۲	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Aghrass1/3/Mrf1/Mrb16/Ru-ICD07-324-BLMSD-0AP-0Tr-1AP-0Tr-2AP-0THT-0AP	۵۴	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-6AP-0Tr-3AP-0Tr-4AP-0THT-0AP
۲۳	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Aghrass1/3/Mrf1/Mrb16/Ru-ICD07-324-BLMSD-0AP-0Tr-3AP-0Tr-4AP-0THT-0AP	۵۵	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-7AP-0Tr-5AP-0Tr-2AP-0THT-0AP
۲۴	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Aghrass1/3/Mrf1/Mrb16/Ru-ICD07-324-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-1AP-0THT-0AP	۵۶	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-9AP-0Tr-3AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۲۵	Younes1(Check)-	۵۷	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-10AP-0Tr-6AP-0Tr-2AP-0THT-0AP
۲۶	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Aghrass1/3/Mrf1/Mrb16/Ru-ICD07-324-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-3AP-0THT-0AP	۵۸	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-10AP-0Tr-6AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۲۷	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Aghrass1/3/Mrf1/Mrb16/Ru-ICD07-324-BLMSD-0AP-0Tr-5AP-0Tr-1AP-0THT-0AP	۵۹	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-11AP-0Tr-8AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۲۸	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Aghrass1/3/Mrf1/Mrb16/Ru-ICD07-324-BLMSD-0AP-0Tr-6AP-0Tr-7AP-0THT-0AP	۶۰	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-11AP-0Tr-8AP-0Tr-5AP-0THT-0AP
۲۹	Korifla(Check)-	۶۱	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-11AP-0Tr-8AP-0Tr-5AP-0THT-0AP
۳۰	Ter1/Mrf1/Stj2/3/Icasyr1-ICD07-349-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-2AP-0THT-0AP	۶۲	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-11AP-0Tr-8AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۳۱	Ter1/Mrf1/Stj2/3/Icasyr1-ICD07-349-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-4AP-0THT-0AP	۶۳	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-11AP-0Tr-8AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۳۲	CandocrossH25/Ysf1/CM829/CandocrossH25-ICD07-497-BLMSD-0AP-0Tr-2AP-0Tr-1AP-0THT-0AP	۶۴	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-11AP-0Tr-8AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۳۳	CandocrossH25/Ysf1/CM829/CandocrossH25-ICD07-497-BLMSD-0AP-0Tr-3AP-0Tr-4AP-0THT-0AP	۶۵	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-11AP-0Tr-8AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۳۴	CM829/CandocrossH25/5/F4-13/3/Arthur71/Lahn/Blk2/Lahn/4/Quarmal-ICD07-799-BLMSD-0AP-0Tr-2AP-0Tr-4AP-0THT-0AP	۶۶	Ouasloukos1/5/Azn1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Gdr2-ICD03-0342-BLMSD0AP-2AP-0Tr-11AP-0Tr-8AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۳۵	Stk/Hau/Hecal/3/IRANYT0512/4/Beltagy2-ICD06-0019-BLMSD-0AP-5AP-0Tr-3AP-0Tr-3AP-0THT-0AP	۶۷	Ossl1/Stj5/5/Bicrederaa1/4/BEZAIZSHF/SD19539/Waha/3/Stj/Mrb3/6/Beltagy2-ICD06-1511-0AP-9AP-0AP-3AP-0THTD-0AP-0THT-0AP
۳۶	Geromtel1/IRANYT053/Mgnl3/Ainzen1-ICD06-0048-BLMSD-0AP-6AP-0Tr-6AP-0Tr-5AP-0THT-0AP	۶۸	CM829/CandocrossH25/Icajihan10-ICD07-078-BLMSD-0AP-2AP-0Tr-13AP-0THT-0AP
۳۷	Geromtel1/IRANYT053/Mgnl3/Ainzen1-ICD06-0048-BLMSD-0AP-6AP-0Tr-6AP-0Tr-6AP-0THT-0AP	۶۹	Ossl1/Stj5/5/Bicrederaa1/4/BezaizSHF/SD19539/Waha/3/Stj/Mrb3/6/Icajihan12-ICD07-094-BLMSD-0AP-6AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۳۸	IcamorTA0463/4/IcamorTA0463/3/CandocrossH25/Msbl1/Quarmal-04182/5/MIKI2-ICD06-0135-BLMSD-0AP-4AP-0Tr-5AP-0Tr-8AP-0THT-0AP	۷۰	Lah/Ch1-2521/3/Azeghar1/Blrn/Mrf2-ICD07-605-BLMSD-0AP-1AP-0Tr-3AP-0THT-0AP
۳۹	IcamorTA0471/IcamorTA0459/Ammar8/4/Stj3/Dra2/Bcr/3/Ter3-ICD06-0172-BLMSD-0AP-3AP-0Tr-4AP-0Tr-2AP-0THT-0AP	۷۱	Adnan1/Mgnl3/Ainzen1-ICD07-646-BLMSD-0AP-4AP-0Tr-5AP-0THT-0AP
۴۰	IcamorTA0471/IcamorTA0459/Waha/3/Mgnl3/Ainzen1-ICD06-0174-BLMSD-0AP-9AP-0Tr-5AP-0Tr-3AP-0THT-0AP	۷۲	Ossl1/Stj5/5/Bidra1/4/BezaizSHF/SD19539/Waha/3/Stj/Mrb3/6/Icajihan1-ICD07-002-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-1AP-0THT-0AP
۴۱	Azeghar1/4/IcamorTA0462/3/Maamouri3/Vitron/Bidra1/5/Mgnl3/Ainzen1-ICD06-0230-BLMSD-0AP-12AP-0Tr-3AP-0Tr-11AP-0THT-0AP	۷۳	Ter1/3/Stj3/Bcr/Lks4/4/Icajihan18-ICD07-149-BLMSD-0AP-0Tr-4AP-0Tr-5AP-0THT-0AP
۴۲	Azeghar1/4/IcamorTA0462/3/Maamouri3/Vitron/Bidra1/5/Mgnl3/Ainzen1-ICD06-0230-BLMSD-0AP-12AP-0Tr-5AP-0Tr-4AP-0THT-0AP		

Downloaded from jcb.sanru.ac.ir at 14:40 +0430 on Sunday September 2nd 2018

جدول ۲- تجزیه واریانس صفات مورد بررسی در لاین‌های مختلف گندم در شرایط سمیت آلومینیوم
Table 2. Analysis of variance for studied traits in different wheat lines under Aluminum toxicity condition

میانگین مربعات							df	منابع تغییر
نسب طول ریشه‌چه (cm)	وزن خشک ساقه‌چه (gr)	وزن تر ساقه‌چه (gr)	طول ساقه‌چه (cm)	تعداد ریشه‌چه	وزن خشک ریشه‌چه (gr)	وزن تر ریشه‌چه (gr)		
۳۲/۵۰**	-/۰۱۵**	-/۰۲۹**	۶۵۴/۲۷۳**	۸۱/۳۷۱**	-/۰۲۰**	-/۰۱۰۵**	۳۹۲۸/۷۷**	۱ تنش
-/۲۶۶**	-/۰۰۱**	-/۰۰۱**	۲/۵۷۶**	۱/۱۲۷**	-/۰۰۱**	-/۰۰۱**	۶/۷۹۹**	۸۲ رقم
-/۲۵۱**	-/۰۰۱**	-/۰۰۱**	۲/۱۹۵**	۱/۰۴۰**	-/۰۰۱**	-/۰۰۱**	۱۰/۳۹۸**	۸۲ تنش بر رقم
-/۰۶۱	-/۰۰۰۶۷	-/۰۰۰۰۹	-/۴۴۷	-/۱۹۹	-/۰۰۰۴۱	-/۰۰۰۰۱	-/۷۶۴	۱۶۴ خطا
۱۵/۷۷	۲۷/۷	۲۹/۳۴	۹/۷	۸	۲۸	۱۶/۳۹	۸/۳	- CV %

ns و **: به ترتیب غیر معنی‌دار و معنی‌دار در سطح احتمال یک درصد

جدول ۳- مقایسه میانگین لاین‌های گندم دوروم از نظر صفات مورد بررسی (به دلیل زیاد بودن تعداد لاین‌ها در هر صفت تنها ۱۰ لاین با بیشترین و کمترین مقدار آورده شد)

Table 3. Mean comparison of durum wheat lines for studied traits (because of large number of lines, only ten lines whit large and least amounts were presented)

صفات	حداکثر صفت	حداقل صفت	لاین‌هایی با بیشترین مقدار	لاین‌هایی با کمترین مقدار
طول ریشه‌چه (cm)	۱۱/۱۳۵	۳/۸۰۰	۷۵۶۴۶۳۰۷۶۳۰۷۳۴۰۷۷۶۵۰۱۴	۵۸۳۴۰۳۵۰۴۶۰۱۵۰۳۶۰۴۸۰۱۵۳۰۱۳
وزن تر ریشه‌چه (gr)	-/۰۷۴	-/۰۲۰	۷۵۳۶۳۶۴۸۳۰۲۸۶۰۶۱۰۷۳۸۲	۸۱۰۳۲۰۹۵۸۰۳۴۰۳۵۰۴۶۰۱۵۰۲۱۰۴۷
وزن خشک ریشه‌چه (gr)	-/۰۵۸	-/۰۱۷	۷۵۰۳۳۶۳۸۳۰۲۹۶۴۳۰۰۱۸۰۶۸۶۸۲	۲۷۵۱۰۳۴۶۷۰۴۶۰۱۵۰۳۵۰۳۲۰۳۸۰۵۸
تعداد ریشه‌چه	۳/۰۵	۳/۹۵	۶۳۶۲۶۴۵۶۰۷۲۰۷۸۰۷۱۰۷۵۸۲۰۷۹	۳۴۰۴۰۵۸۰۳۶۰۱۵۰۴۴۰۴۱۰۱۹۰۲۵۶۷
طول ساقه‌چه (cm)	۷/۳۵	۲/۹۰۰	۷۲۸۲۰۲۵۰۷۴۳۰۱۰۷۵۸۳۶۲۶۹	۵۸۰۵۷۰۳۵۰۳۳۰۳۴۰۴۹۰۹۰۴۶۰۵۳۰۸۱۰
وزن تر ساقه‌چه (gr)	-/۰۷۵	-/۰۲۰	۸۲۰۱۷۸۳۰۷۵۰۷۹۰۱۸۰۲۰۶۳۰۶۴	۵۸۰۵۷۰۳۵۰۳۳۰۳۴۰۴۹۰۹۰۴۶۰۵۳۰۸۱۰
وزن خشک ساقه‌چه (gr)	-/۰۶۹	-/۰۲۱	۷۴۰۷۵۰۲۹۰۱۸۰۸۳۰۸۲۰۶۴۰۲۳۰۵۶۳	۵۸۰۵۷۰۳۵۰۳۳۰۳۴۰۴۹۰۹۰۴۶۰۵۳۰۸۱۰
نسب طول ریشه‌چه به ساقه‌چه (cm)	۲/۳۷۲	-/۰۸۶۲	۵۷۰۷۷۰۴۹۰۷۶۰۳۳۰۷۵۶۳۴۰۵۹۰۶۰	۲۵۰۳۶۰۱۵۰۲۰۴۴۰۴۸۰۰۰۷۳۰۲۷۰۱۳

جدول ۴- میانگین سطوح تنش آلومینیوم از نظر صفات مورد مطالعه در گندم دوروم
Table 4. Aluminum stress level means for studied traits in durum wheat

تنش	طول ریشه‌چه (cm)	وزن تر ریشه‌چه (gr)	وزن خشک ریشه‌چه (gr)	تعداد ریشه‌چه	طول ساقه‌چه (cm)	وزن تر ساقه‌چه (gr)	وزن خشک ساقه‌چه (gr)	نسب طول ریشه‌چه به ساقه‌چه (cm)
شاهد	۱۰/۵۶	-/۰۶۱	-/۰۴۴	۵/۵۵۹	۶/۸۲۷	۰/۰۶۴	-/۰۵۲	۱/۵۶۶
۲/۵mM	۳/۶۴۴	-/۰۲۵	-/۰۲۹	۴/۵۶۳	۴/۰۰۱	-/۰۴۵	-/۰۳۹	-/۰۹۳۸
میانگین کل	۷/۱۰۲	-/۰۴۳	-/۰۳۶	۵/۰۶۱۸	۵/۴۱۴	-/۰۵۵	-/۰۴۶	۱/۲۵۲

جدول ۵- تجزیه واریانس شاخص Ti صفات مورد بررسی در ارقام مختلف گندم دوروم در شرایط سمیت آلومینیوم
Table 5. Analysis of variance for Ti index of studied traits in different durum wheat lines under aluminum toxicity condition

میانگین مربعات							df	منابع تغییر
نسب طول ریشه‌چه (cm)	وزن خشک ساقه‌چه (gr)	وزن تر ساقه‌چه (gr)	طول ساقه‌چه (cm)	تعداد ریشه‌چه	وزن خشک ریشه‌چه (gr)	وزن تر ریشه‌چه (gr)		
-/۱۹۴**	-/۰۳۱۳**	-/۰۰۳**	-/۰۶۷**	-/۰۰۷۷**	-/۰۳۱۳**	-/۰۱۸۵**	-/۱۳۵**	۸۲ لاین
-/۰۲۹	-/۰۷۳	-/۰۳۵	-/۰۱۳	-/۰۱۲	-/۰۷۱	-/۰۳۰	-/۰۰۹	۸۳ خطا
۲۱/۷۳	۲۳/۳۶	۲۵/۶۳	۱۸/۸۶	۱۳/۱۹	۲۶/۷	۲۷/۴۳	۲۴/۴۱	- CV%

ns و **: به ترتیب غیر معنی‌دار و معنی‌دار در سطح احتمال یک درصد

جدول ۶- میانگین لاین‌های گندم دوروم از نظر صفات مورد مطالعه در سطوح مختلف تنش آلومینیوم بر اساس شاخص Ti (به دلیل زیاد بودن تعداد لاین‌ها در هر صفت تنها ۱۰ لاین با بیشترین و کمترین مقدار آورده شد)

Table 6. Mean of durum wheat lines for studied traits in different levels of aluminum stress (because of large number of lines, only ten lines whit large and least amounts were presented)

صفات	حداکثر صفت	حداقل صفت	لاین‌هایی با بیشترین مقدار	لاین‌هایی با کمترین مقدار
طول ریشه‌چه (cm)	۱/۵۳۱	-/۱۳۹	۸۲۰۷۷۰۵۸۰۷۶۰۸۳۰۷۸۰۳۵۰۵۳۰۷۲۰۷۵	۲۶۶۷۰۱۹۰۵۲۰۱۱۰۴۰۰۹۰۴۴۰۲۵۰۲۴
وزن تر ریشه‌چه (gr)	۱/۷۰۰	-/۰۷۴	۸۲۰۵۸۰۳۵۰۳۳۰۳۴۰۳۵۰۳۶۰۳۷۰۳۸۰۳۹۰۴۰۰۴۱۰۴۲۰۴۳	۲۵۰۶۵۰۶۶۰۴۰۰۷۳۰۷۰۰۳۸۰۲۶۰۵۵۰۲۷
وزن خشک ریشه‌چه (gr)	۲/۵۹۷	-/۱۴۴	۳۵۰۵۸۰۸۲۰۷۶۰۳۷۰۷۷۰۴۸۰۷۸۰۵۰۰۲۲	۲۵۰۶۸۰۶۶۰۷۳۰۵۱۰۶۷۰۶۱۰۶۵۰۴۴۰۳۸
تعداد ریشه‌چه	۱/۷۰۰	-/۴۳۱	۵۸۰۳۵۰۷۷۰۶۲۰۳۴۰۵۹۰۸۲۰۷۵۰۶۲۰۳۳	۱۵۰۶۷۰۱۶۰۴۴۰۳۸۰۶۶۰۷۳۰۳۲۰۱۸۰۱۷
طول ساقه‌چه (cm)	۱/۱۳۱	-/۳۵۳	۸۲۰۲۵۰۸۳۰۷۸۰۴۶۰۷۲۰۳۵۰۶۴۰۶۲۰۷۵	۱۶۰۱۲۰۳۴۰۱۱۰۱۸۰۲۶۰۱۷۰۱۴۰۲۲۰۱۳
وزن تر ساقه‌چه (gr)	-/۳۹۷	۱/۵۹۵	۳۵۰۵۸۰۸۲۰۸۳۰۴۶۰۷۲۰۳۶۰۳۴۰۶۲۰۸	۶۰۰۷۷۰۷۱۰۵۶۰۲۲۰۶۱۰۵۹۰۱۶۰۵۰۰۲۹
وزن خشک ساقه‌چه (gr)	۲/۲۱۵	-/۲۸۷	۳۵۰۳۰۰۵۸۰۴۶۰۳۳۰۴۳۰۶۲۰۷۴۰۸۲۰۷۷	۶۸۰۶۱۰۴۵۰۵۱۰۶۷۰۷۳۰۲۹۰۲۵۰۶۶۰۵۷
نسب طول ریشه‌چه به ساقه‌چه (cm)	۲/۰۶	-/۱۳۰	۷۷۰۵۸۰۷۶۰۸۲۰۵۹۰۵۳۰۶۰۰۲۲۰۸۳۰۷۸	۲۵۰۴۴۰۶۷۰۸۰۹۰۴۰۰۷۰۳۲۰۷۰۰۶۵

جدول ۷- رتبه‌بندی لاین‌های متحمل و حساس به تنش آلومینیوم بر اساس شاخص SIIG. با توجه به تعداد زیاد لاین، تنها ۲۰ لاین با بالاترین رتبه (۱ تا ۲۰) و ۲۰ لاین با کمترین رتبه (۸۳ تا ۸۴) آورده شده است

Table 7. Ranking of tolerant and susceptible lines to aluminum stress based on SIIG index (because of large number of lines, only 20 lines with the largest index (1-20) and 20 lines with the least index (64-83) were presented)

رتبه	SIIG	d-	d+	شماره لاین
۱	-/۶۴۹	۴/۰۸۱	۲/۱۹۸	۲۵
۲	-/۶۱۲	۳/۶۷۲	۲/۳۲۷	۵۸
۳	-/۵۴۸	۳/۴۶۶	۲/۸۵۸	۸۲
۴	-/۴۹۴	۳/۱۱۹	۳/۱۸۷	۷۷
۵	-/۴۶۲	۲/۸۰۰	۳/۲۵۵	۸۳
۶	-/۴۲۳	۲/۶۰۷	۳/۴۱۳	۷۶
۷	-/۴۲۵	۲/۵۸۹	۳/۴۸۹	۷۸
۸	-/۴۱۱	۲/۴۷۴	۳/۵۴۳	۷۲
۹	-/۳۸۸	۲/۳۱۲	۳/۶۳۳	۳۴
۱۰	-/۳۷۲	۲/۲۲۷	۳/۷۴۶	۶۲
۱۱	-/۳۴۷	۲/۰۳۵	۳/۸۲۱	۴۸
۱۲	-/۳۴۴	۲/۰۵۴	۳/۹۰۲	۷۵
۱۳	-/۳۴۳	۲/۰۶۷	۳/۹۴۸	۳۰
۱۴	-/۳۲۸	۲/۰۲۳	۴/۱۲۸	۴۶
۱۵	-/۳۲۲	۱/۹۰۹	۴/۰۱۶	۳۷
۱۶	-/۳۲۱	۱/۸۸۵	۳/۹۷۷	۵۰
۱۷	-/۳۱۳	۱/۸۶۴	۴/۰۸۰	۷۹
۱۸	-/۳۱۳	۱/۸۸۱	۴/۱۲۲	۵۳
۱۹	-/۳۱۱	۱/۸۴۵	۴/۰۷۷	۲
۲۰	-/۳۰۰	۱/۷۸۵	۴/۱۵۴	۷۴
۶۴	-/۱۹۱	۱/۲۵۳	۵/۲۹۳	۲۵
۶۵	-/۱۸۹	۱/۱۱۳	۴/۷۵۲	۱۱
۶۶	-/۱۸۶	۱/۱۱۲	۴/۸۵۸	۱۹
۶۷	-/۱۸۴	۱/۱۵۲	۵/۱۰۷	۶۷
۶۸	-/۱۸۳	۱/۰۸۷	۴/۸۴۶	۲۱
۶۹	-/۱۸۱	۱/۰۷۴	۴/۸۳۳	۲۴
۷۰	-/۱۸۱	۱/۰۹۹	۴/۹۶۵	۶۵
۷۱	-/۱۷۹	۱/۰۶۸	۴/۸۸۱	۱۷
۷۲	-/۱۷۸	۱/۰۷۱	۴/۹۱۶	۵۵
۷۳	-/۱۷۵	۱/۰۶۹	۵/۰۳۱	۴۴
۷۴	-/۱۷۴	۱/۰۵۸	۵/۰۰۵	۵۱
۷۵	-/۱۷۳	۱/۰۳۱	۴/۹۰۳	۵۲
۷۶	-/۱۷۳	۱/۰۲۳	۴/۸۸۷	۹
۷۷	-/۱۶۶	۰/۹۷۲	۴/۸۸۵	۱۶
۷۸	-/۱۶۳	۱/۰۰۰	۵/۱۱۸	۷۳
۷۹	-/۱۶۲	۰/۹۷۴	۵/۰۰۷	۳۸
۸۰	-/۱۶۲	۰/۹۷۲	۵/۰۳۱	۶۱
۸۱	-/۱۶۱	۰/۹۴۶	۴/۹۱۵	۲۶
۸۲	-/۱۴۹	۰/۹۱۲	۵/۱۸۲	۶۸
۸۳	-/۱۴۱	۰/۸۴۶	۵/۱۵۴	۶۶

جدول ۸- میانگین صفات مورد مطالعه برای گروه‌های حاصل از تجزیه خوشه‌ای بر اساس شاخص Ti

Table 8. Mean of studied traits for groups obtained from cluster analysis based on Ti index

گروه	لاین	طول ریشه چه (cm)	وزن تر ریشه چه (gr)	وزن خشک ریشه چه (gr)	تعداد ریشه چه	طول ساقه چه (cm)	وزن تر ساقه چه (gr)	وزن خشک ساقه چه (gr)	نسب طول ریشه چه به ساقه چه (cm)
گروه ۱	۱.۲.۳.۶.۷.۸.۱۰.۱۲.۲۲.۳۷.۳۸.۳۰.۳۱.۳۲.۳۳.۳۴.۳۶.۳۷.۳۹.۴۱.۴۲.۴۳.۴۶.۴۸.۴۹.۵۰.۵۳.۵۴.۵۶.۵۷.۵۹.۶۰.۶۲.۶۳.۶۴.۶۹.۷۰.۷۴.۷۵.۷۹.۸۰.۸۱.۸۲.۸۳.۸۴.۸۵.۸۶.۸۷.۸۸.۸۹.۹۰.۹۱.۹۲.۹۳.۹۴.۹۵.۹۶.۹۷.۹۸.۹۹.۱۰۰.۱۰۱.۱۰۲.۱۰۳.۱۰۴.۱۰۵.۱۰۶.۱۰۷.۱۰۸.۱۰۹.۱۱۰.۱۱۱.۱۱۲.۱۱۳.۱۱۴.۱۱۵.۱۱۶.۱۱۷.۱۱۸.۱۱۹.۱۲۰.۱۲۱.۱۲۲.۱۲۳.۱۲۴.۱۲۵.۱۲۶.۱۲۷.۱۲۸.۱۲۹.۱۳۰.۱۳۱.۱۳۲.۱۳۳.۱۳۴.۱۳۵.۱۳۶.۱۳۷.۱۳۸.۱۳۹.۱۴۰.۱۴۱.۱۴۲.۱۴۳.۱۴۴.۱۴۵.۱۴۶.۱۴۷.۱۴۸.۱۴۹.۱۵۰.۱۵۱.۱۵۲.۱۵۳.۱۵۴.۱۵۵.۱۵۶.۱۵۷.۱۵۸.۱۵۹.۱۶۰.۱۶۱.۱۶۲.۱۶۳.۱۶۴.۱۶۵.۱۶۶.۱۶۷.۱۶۸.۱۶۹.۱۷۰.۱۷۱.۱۷۲.۱۷۳.۱۷۴.۱۷۵.۱۷۶.۱۷۷.۱۷۸.۱۷۹.۱۸۰.۱۸۱.۱۸۲.۱۸۳.۱۸۴.۱۸۵.۱۸۶.۱۸۷.۱۸۸.۱۸۹.۱۹۰.۱۹۱.۱۹۲.۱۹۳.۱۹۴.۱۹۵.۱۹۶.۱۹۷.۱۹۸.۱۹۹.۲۰۰.۲۰۱.۲۰۲.۲۰۳.۲۰۴.۲۰۵.۲۰۶.۲۰۷.۲۰۸.۲۰۹.۲۱۰.۲۱۱.۲۱۲.۲۱۳.۲۱۴.۲۱۵.۲۱۶.۲۱۷.۲۱۸.۲۱۹.۲۲۰.۲۲۱.۲۲۲.۲۲۳.۲۲۴.۲۲۵.۲۲۶.۲۲۷.۲۲۸.۲۲۹.۲۳۰.۲۳۱.۲۳۲.۲۳۳.۲۳۴.۲۳۵.۲۳۶.۲۳۷.۲۳۸.۲۳۹.۲۴۰.۲۴۱.۲۴۲.۲۴۳.۲۴۴.۲۴۵.۲۴۶.۲۴۷.۲۴۸.۲۴۹.۲۵۰.۲۵۱.۲۵۲.۲۵۳.۲۵۴.۲۵۵.۲۵۶.۲۵۷.۲۵۸.۲۵۹.۲۶۰.۲۶۱.۲۶۲.۲۶۳.۲۶۴.۲۶۵.۲۶۶.۲۶۷.۲۶۸.۲۶۹.۲۷۰.۲۷۱.۲۷۲.۲۷۳.۲۷۴.۲۷۵.۲۷۶.۲۷۷.۲۷۸.۲۷۹.۲۸۰.۲۸۱.۲۸۲.۲۸۳.۲۸۴.۲۸۵.۲۸۶.۲۸۷.۲۸۸.۲۸۹.۲۹۰.۲۹۱.۲۹۲.۲۹۳.۲۹۴.۲۹۵.۲۹۶.۲۹۷.۲۹۸.۲۹۹.۳۰۰.۳۰۱.۳۰۲.۳۰۳.۳۰۴.۳۰۵.۳۰۶.۳۰۷.۳۰۸.۳۰۹.۳۱۰.۳۱۱.۳۱۲.۳۱۳.۳۱۴.۳۱۵.۳۱۶.۳۱۷.۳۱۸.۳۱۹.۳۲۰.۳۲۱.۳۲۲.۳۲۳.۳۲۴.۳۲۵.۳۲۶.۳۲۷.۳۲۸.۳۲۹.۳۳۰.۳۳۱.۳۳۲.۳۳۳.۳۳۴.۳۳۵.۳۳۶.۳۳۷.۳۳۸.۳۳۹.۳۴۰.۳۴۱.۳۴۲.۳۴۳.۳۴۴.۳۴۵.۳۴۶.۳۴۷.۳۴۸.۳۴۹.۳۵۰.۳۵۱.۳۵۲.۳۵۳.۳۵۴.۳۵۵.۳۵۶.۳۵۷.۳۵۸.۳۵۹.۳۶۰.۳۶۱.۳۶۲.۳۶۳.۳۶۴.۳۶۵.۳۶۶.۳۶۷.۳۶۸.۳۶۹.۳۷۰.۳۷۱.۳۷۲.۳۷۳.۳۷۴.۳۷۵.۳۷۶.۳۷۷.۳۷۸.۳۷۹.۳۸۰.۳۸۱.۳۸۲.۳۸۳.۳۸۴.۳۸۵.۳۸۶.۳۸۷.۳۸۸.۳۸۹.۳۹۰.۳۹۱.۳۹۲.۳۹۳.۳۹۴.۳۹۵.۳۹۶.۳۹۷.۳۹۸.۳۹۹.۴۰۰.۴۰۱.۴۰۲.۴۰۳.۴۰۴.۴۰۵.۴۰۶.۴۰۷.۴۰۸.۴۰۹.۴۱۰.۴۱۱.۴۱۲.۴۱۳.۴۱۴.۴۱۵.۴۱۶.۴۱۷.۴۱۸.۴۱۹.۴۲۰.۴۲۱.۴۲۲.۴۲۳.۴۲۴.۴۲۵.۴۲۶.۴۲۷.۴۲۸.۴۲۹.۴۳۰.۴۳۱.۴۳۲.۴۳۳.۴۳۴.۴۳۵.۴۳۶.۴۳۷.۴۳۸.۴۳۹.۴۴۰.۴۴۱.۴۴۲.۴۴۳.۴۴۴.۴۴۵.۴۴۶.۴۴۷.۴۴۸.۴۴۹.۴۵۰.۴۵۱.۴۵۲.۴۵۳.۴۵۴.۴۵۵.۴۵۶.۴۵۷.۴۵۸.۴۵۹.۴۶۰.۴۶۱.۴۶۲.۴۶۳.۴۶۴.۴۶۵.۴۶۶.۴۶۷.۴۶۸.۴۶۹.۴۷۰.۴۷۱.۴۷۲.۴۷۳.۴۷۴.۴۷۵.۴۷۶.۴۷۷.۴۷۸.۴۷۹.۴۸۰.۴۸۱.۴۸۲.۴۸۳.۴۸۴.۴۸۵.۴۸۶.۴۸۷.۴۸۸.۴۸۹.۴۹۰.۴۹۱.۴۹۲.۴۹۳.۴۹۴.۴۹۵.۴۹۶.۴۹۷.۴۹۸.۴۹۹.۵۰۰.۵۰۱.۵۰۲.۵۰۳.۵۰۴.۵۰۵.۵۰۶.۵۰۷.۵۰۸.۵۰۹.۵۱۰.۵۱۱.۵۱۲.۵۱۳.۵۱۴.۵۱۵.۵۱۶.۵۱۷.۵۱۸.۵۱۹.۵۲۰.۵۲۱.۵۲۲.۵۲۳.۵۲۴.۵۲۵.۵۲۶.۵۲۷.۵۲۸.۵۲۹.۵۳۰.۵۳۱.۵۳۲.۵۳۳.۵۳۴.۵۳۵.۵۳۶.۵۳۷.۵۳۸.۵۳۹.۵۴۰.۵۴۱.۵۴۲.۵۴۳.۵۴۴.۵۴۵.۵۴۶.۵۴۷.۵۴۸.۵۴۹.۵۵۰.۵۵۱.۵۵۲.۵۵۳.۵۵۴.۵۵۵.۵۵۶.۵۵۷.۵۵۸.۵۵۹.۵۶۰.۵۶۱.۵۶۲.۵۶۳.۵۶۴.۵۶۵.۵۶۶.۵۶۷.۵۶۸.۵۶۹.۵۷۰.۵۷۱.۵۷۲.۵۷۳.۵۷۴.۵۷۵.۵۷۶.۵۷۷.۵۷۸.۵۷۹.۵۸۰.۵۸۱.۵۸۲.۵۸۳.۵۸۴.۵۸۵.۵۸۶.۵۸۷.۵۸۸.۵۸۹.۵۹۰.۵۹۱.۵۹۲.۵۹۳.۵۹۴.۵۹۵.۵۹۶.۵۹۷.۵۹۸.۵۹۹.۶۰۰.۶۰۱.۶۰۲.۶۰۳.۶۰۴.۶۰۵.۶۰۶.۶۰۷.۶۰۸.۶۰۹.۶۱۰.۶۱۱.۶۱۲.۶۱۳.۶۱۴.۶۱۵.۶۱۶.۶۱۷.۶۱۸.۶۱۹.۶۲۰.۶۲۱.۶۲۲.۶۲۳.۶۲۴.۶۲۵.۶۲۶.۶۲۷.۶۲۸.۶۲۹.۶۳۰.۶۳۱.۶۳۲.۶۳۳.۶۳۴.۶۳۵.۶۳۶.۶۳۷.۶۳۸.۶۳۹.۶۴۰.۶۴۱.۶۴۲.۶۴۳.۶۴۴.۶۴۵.۶۴۶.۶۴۷.۶۴۸.۶۴۹.۶۵۰.۶۵۱.۶۵۲.۶۵۳.۶۵۴.۶۵۵.۶۵۶.۶۵۷.۶۵۸.۶۵۹.۶۶۰.۶۶۱.۶۶۲.۶۶۳.۶۶۴.۶۶۵.۶۶۶.۶۶۷.۶۶۸.۶۶۹.۶۷۰.۶۷۱.۶۷۲.۶۷۳.۶۷۴.۶۷۵.۶۷۶.۶۷۷.۶۷۸.۶۷۹.۶۸۰.۶۸۱.۶۸۲.۶۸۳.۶۸۴.۶۸۵.۶۸۶.۶۸۷.۶۸۸.۶۸۹.۶۹۰.۶۹۱.۶۹۲.۶۹۳.۶۹۴.۶۹۵.۶۹۶.۶۹۷.۶۹۸.۶۹۹.۷۰۰.۷۰۱.۷۰۲.۷۰۳.۷۰۴.۷۰۵.۷۰۶.۷۰۷.۷۰۸.۷۰۹.۷۱۰.۷۱۱.۷۱۲.۷۱۳.۷۱۴.۷۱۵.۷۱۶.۷۱۷.۷۱۸.۷۱۹.۷۲۰.۷۲۱.۷۲۲.۷۲۳.۷۲۴.۷۲۵.۷۲۶.۷۲۷.۷۲۸.۷۲۹.۷۳۰.۷۳۱.۷۳۲.۷۳۳.۷۳۴.۷۳۵.۷۳۶.۷۳۷.۷۳۸.۷۳۹.۷۴۰.۷۴۱.۷۴۲.۷۴۳.۷۴۴.۷۴۵.۷۴۶.۷۴۷.۷۴۸.۷۴۹.۷۵۰.۷۵۱.۷۵۲.۷۵۳.۷۵۴.۷۵۵.۷۵۶.۷۵۷.۷۵۸.۷۵۹.۷۶۰.۷۶۱.۷۶۲.۷۶۳.۷۶۴.۷۶۵.۷۶۶.۷۶۷.۷۶۸.۷۶۹.۷۷۰.۷۷۱.۷۷۲.۷۷۳.۷۷۴.۷۷۵.۷۷۶.۷۷۷.۷۷۸.۷۷۹.۷۸۰.۷۸۱.۷۸۲.۷۸۳.۷۸۴.۷۸۵.۷۸۶.۷۸۷.۷۸۸.۷۸۹.۷۹۰.۷۹۱.۷۹۲.۷۹۳.۷۹۴.۷۹۵.۷۹۶.۷۹۷.۷۹۸.۷۹۹.۸۰۰.۸۰۱.۸۰۲.۸۰۳.۸۰۴.۸۰۵.۸۰۶.۸۰۷.۸۰۸.۸۰۹.۸۱۰.۸۱۱.۸۱۲.۸۱۳.۸۱۴.۸۱۵.۸۱۶.۸۱۷.۸۱۸.۸۱۹.۸۲۰.۸۲۱.۸۲۲.۸۲۳.۸۲۴.۸۲۵.۸۲۶.۸۲۷.۸۲۸.۸۲۹.۸۳۰.۸۳۱.۸۳۲.۸۳۳.۸۳۴.۸۳۵.۸۳۶.۸۳۷.۸۳۸.۸۳۹.۸۴۰.۸۴۱.۸۴۲.۸۴۳.۸۴۴.۸۴۵.۸۴۶.۸۴۷.۸۴۸.۸۴۹.۸۵۰.۸۵۱.۸۵۲.۸۵۳.۸۵۴.۸۵۵.۸۵۶.۸۵۷.۸۵۸.۸۵۹.۸۶۰.۸۶۱.۸۶۲.۸۶۳.۸۶۴.۸۶۵.۸۶۶.۸۶۷.۸۶۸.۸۶۹.۸۷۰.۸۷۱.۸۷۲.۸۷۳.۸۷۴.۸۷۵.۸۷۶.۸۷۷.۸۷۸.۸۷۹.۸۸۰.۸۸۱.۸۸۲.۸۸۳.۸۸۴.۸۸۵.۸۸۶.۸۸۷.۸۸۸.۸۸۹.۸۹۰.۸۹۱.۸۹۲.۸۹۳.۸۹۴.۸۹۵.۸۹۶.۸۹۷.۸۹۸.۸۹۹.۹۰۰.۹۰۱.۹۰۲.۹۰۳.۹۰۴.۹۰۵.۹۰۶.۹۰۷.۹۰۸.۹۰۹.۹۱۰.۹۱۱.۹۱۲.۹۱۳.۹۱۴.۹۱۵.۹۱۶.۹۱۷.۹۱۸.۹۱۹.۹۲۰.۹۲۱.۹۲۲.۹۲۳.۹۲۴.۹۲۵.۹۲۶.۹۲۷.۹۲۸.۹۲۹.۹۳۰.۹۳۱.۹۳۲.۹۳۳.۹۳۴.۹۳۵.۹۳۶.۹۳۷.۹۳۸.۹۳۹.۹۴۰.۹۴۱.۹۴۲.۹۴۳.۹۴۴.۹۴۵.۹۴۶.۹۴۷.۹۴۸.۹۴۹.۹۵۰.۹۵۱.۹۵۲.۹۵۳.۹۵۴.۹۵۵.۹۵۶.۹۵۷.۹۵۸.۹۵۹.۹۶۰.۹۶۱.۹۶۲.۹۶۳.۹۶۴.۹۶۵.۹۶۶.۹۶۷.۹۶۸.۹۶۹.۹۷۰.۹۷۱.۹۷۲.۹۷۳.۹۷۴.۹۷۵.۹۷۶.۹۷۷.۹۷۸.۹۷۹.۹۸۰.۹۸۱.۹۸۲.۹۸۳.۹۸۴.۹۸۵.۹۸۶.۹۸۷.۹۸۸.۹۸۹.۹۹۰.۹۹۱.۹۹۲.۹۹۳.۹۹۴.۹۹۵.۹۹۶.۹۹۷.۹۹۸.۹۹۹.۱۰۰۰.۱۰۰۱.۱۰۰۲.۱۰۰۳.۱۰۰۴.۱۰۰۵.۱۰۰۶.۱۰۰۷.۱۰۰۸.۱۰۰۹.۱۰۱۰.۱۰۱۱.۱۰۱۲.۱۰۱۳.۱۰۱۴.۱۰۱۵.۱۰۱۶.۱۰۱۷.۱۰۱۸.۱۰۱۹.۱۰۲۰.۱۰۲۱.۱۰۲۲.۱۰۲۳.۱۰۲۴.۱۰۲۵.۱۰۲۶.۱۰۲۷.۱۰۲۸.۱۰۲۹.۱۰۳۰.۱۰۳۱.۱۰۳۲.۱۰۳۳.۱۰۳۴.۱۰۳۵.۱۰۳۶.۱۰۳۷.۱۰۳۸.۱۰۳۹.۱۰۴۰.۱۰۴۱.۱۰۴۲.۱۰۴۳.۱۰۴۴.۱۰۴۵.۱۰۴۶.۱۰۴۷.۱۰۴۸.۱۰۴۹.۱۰۵۰.۱۰۵۱.۱۰۵۲.۱۰۵۳.۱۰۵۴.۱۰۵۵.۱۰۵۶.۱۰۵۷.۱۰۵۸.۱۰۵۹.۱۰۶۰.۱۰۶۱.۱۰۶۲.۱۰۶۳.۱۰۶۴.۱۰۶۵.۱۰۶۶.۱۰۶۷.۱۰۶۸.۱۰۶۹.۱۰۷۰.۱۰۷۱.۱۰۷۲.۱۰۷۳.۱۰۷۴.۱۰۷۵.۱۰۷۶.۱۰۷۷.۱۰۷۸.۱۰۷۹.۱۰۸۰.۱۰۸۱.۱۰۸۲.۱۰۸۳.۱۰۸۴.۱۰۸۵.۱۰۸۶.۱۰۸۷.۱۰۸۸.۱۰۸۹.۱۰۹۰.۱۰۹۱.۱۰۹۲.۱۰۹۳.۱۰۹۴.۱۰۹۵.۱۰۹۶.۱۰۹۷.۱۰۹۸.۱۰۹۹.۱۱۰۰.۱۱۰۱.۱۱۰۲.۱۱۰۳.۱۱۰۴.۱۱۰۵.۱۱۰۶.۱۱۰۷.۱۱۰۸.۱۱۰۹.۱۱۱۰.۱۱۱۱.۱۱۱۲.۱۱۱۳.۱۱۱۴.۱۱۱۵.۱۱۱۶.۱۱۱۷.۱۱۱۸.۱۱۱۹.۱۱۲۰.۱۱۲۱.۱۱۲۲.۱۱۲۳.۱۱۲۴.۱۱۲۵.۱۱۲۶.۱۱۲۷.۱۱۲۸.۱۱۲۹.۱۱۳۰.۱۱۳۱.۱۱۳۲.۱۱۳۳.۱۱۳۴.۱۱۳۵.۱۱۳۶.۱۱۳۷.۱۱۳۸.۱۱۳۹.۱۱۴۰.۱۱۴۱.۱۱۴۲.۱۱۴۳.۱۱۴۴.۱۱۴۵.۱۱۴۶.۱۱۴۷.۱۱۴۸.۱۱۴۹.۱۱۵۰.۱۱۵۱.۱۱۵۲.۱۱۵۳.۱۱۵۴.۱۱۵۵.۱۱۵۶.۱۱۵۷.۱۱۵۸.۱۱۵۹.۱۱۶۰.۱۱۶۱.۱۱۶۲.۱۱۶۳.۱۱۶۴.۱۱۶۵.۱۱۶۶.۱۱۶۷.۱۱۶۸.۱۱۶۹.۱۱۷۰.۱۱۷۱.۱۱۷۲.۱۱۷۳.۱۱۷۴.۱۱۷۵.۱۱۷۶.۱۱۷۷.۱۱۷۸.۱۱۷۹.۱۱۸۰.۱۱۸۱.۱۱۸۲.۱۱۸۳.۱۱۸۴.۱۱۸۵.۱۱۸۶.۱۱۸۷.۱۱۸۸.۱۱۸۹.۱۱۹۰.۱۱۹۱.۱۱۹۲.۱۱۹۳.۱۱۹۴.۱۱۹۵.۱۱۹۶.۱۱۹۷.۱۱۹۸.۱۱۹۹.۱۲۰۰.۱۲۰۱.۱۲۰۲.۱۲۰۳.۱۲۰۴.۱۲۰۵.۱۲۰۶.۱۲۰۷.۱۲۰۸.۱۲۰۹.۱۲۱۰.۱۲۱۱.۱۲۱۲.۱۲۱۳.۱۲۱۴.۱۲۱۵.۱۲۱۶.۱۲۱۷.۱۲۱۸.۱۲۱۹.۱۲۲۰.۱۲۲۱.۱۲۲۲.۱۲۲۳.۱۲۲۴.۱۲۲۵.۱۲۲۶.۱۲۲۷.۱۲۲۸.۱۲۲۹.۱۲۳۰.۱۲۳۱.۱۲۳۲.۱۲۳۳.۱۲۳۴.۱۲۳۵.۱۲۳۶.۱۲۳۷.۱۲۳۸.۱۲۳۹.۱۲۴۰.۱۲۴۱.۱۲۴۲.۱۲۴۳.۱۲۴۴.۱۲۴۵.۱۲۴۶.۱۲۴۷.۱۲۴۸.۱۲۴۹.۱۲۵۰.۱۲۵۱.۱۲۵۲.۱۲۵۳.۱۲۵۴.۱۲۵۵.۱۲۵۶.۱۲۵۷.۱۲۵۸.۱۲۵۹.۱۲۶۰.۱۲۶۱.۱۲۶۲.۱۲۶۳.۱۲۶۴.۱۲۶۵.۱۲۶۶.۱۲۶۷.۱۲۶۸.۱۲۶۹.۱۲۷۰.۱۲۷۱.۱۲۷۲.۱۲۷۳.۱۲۷۴.۱۲۷۵.۱۲۷۶.۱۲۷۷.۱۲۷۸.۱۲۷۹.۱۲۸								

جدول ۹- تجزیه خوشه‌ای لاین‌ها براساس میانگین صفات در لاین‌ها در شرایط تنش آلومینیوم، شاخص Ti محاسبه شده از روی صفات اندازه‌گیری شده و رتبه‌بندی لاین‌ها بر مبنای شاخص SIIG

Table 9. Cluster analysis of lines based on trait means of lines under stress condition, Ti index of traits and ranking of lines based on SIIG index.

براساس شاخص SIIG	براساس شاخص Ti	براساس میانگین صفات	لاین‌ها
۳۵.۷۵.۵۸.۸۲.۸۳.۷۷.۷۶.۷۲	۷۵.۷۳.۳۵.۷۸.۸۲.۵۸.۶۲.۴۶	۷۵.۸۲.۶۳.۶۴	لاین‌های برتر قرار گرفته در گروه با میانگین بالا
۶۶.۶۸.۲۶.۱۶.۲۵.۱۱.۷۳.۶۵.۲۱	۲۵.۱۶.۶۶.۶۷.۱۱.۷۳.۶۵.۲۶	۵۸.۲۵.۴۶.۳۴.۵۷	لاین‌های قرار گرفته در گروه با میانگین پایین

منابع

1. Abdalla, M.M. 2008. Physiological aspects of Aluminum toxicity on some metabolic and hormonal contents of *Hordeum vulgare* seedlings. Australian Journal of Basic and Applied Sciences, 2: 549-560.
2. Ahn, S.J., M. Sivaguru, G.C. Chung, Z. Rengel and H. Matsumoto. 2002. Aluminum- induced growth inhibition is associated with impaired efflux and influx of H⁺ across the plasma membrane in root apices of squash (*Cucurbita pepo*). Journal of Experimental Botany, 53: 1959-1966.
3. Anonymous. 2005. The State of the World's Plant Genetic Resources for Food and Agriculture. F.A.O., Rome, Italy.
4. Arzani, A. 2004. Breeding Field Crops (Translated). Isfahan University of Technology Publication. 606 pp.
5. Azevedo, A.A. and M.A. Oliva. 1989. Effect of aluminum on productivity and mineral elements in soybean. Pesquisa Agropecuaria Brasileira, 24: 1537-1546.
6. Barcelo, J. and C. Poshenrieder. 2002. Fast root growth responses, root exudates and internal detoxification as clues to the mechanism of aluminum toxicity and resistance: a review. Environmental and Experimental Botany, 48: 75-92.
7. Batista, M.A., J.C. Pintro, ACS.D. Costa, C.A. Tormena, C.M. Bonato and M.F. Batista. 2009. Mineral composition and dry mass production of the corn plants in response to phosphorus sources and aluminum concentration. Brazilian Archives of Biology and Technology, 52: 541-548.
8. Batista, M.F., I.S. Moscheta, C.M. Bonato, M.A. Batista, O.J.G.D. Almeida and T.T. Inoue. 2013. Aluminum in corn plants: influence on growth and morpho-anatomy of root and leaf. Revista Brasileira de Ciência do Solo, 37: 177-187.
9. Bhujra, P., K. Mclachlan, J. Stephens and G. Taylor. 2004. Accumulation of 1,3-β-D-glucans, in response to aluminum and cytosolic calcium in *Triticum aestivum*. Plant and Cell Physiology, 45: 543-549.
10. Carver, B.F. and J.D. Ownby. 1995. Acid soil tolerance in wheat. Academic Press, San Diego, U.S.A, 350 pp.
11. Chen, L.S. 2006. Physiological responses and tolerance of plant shoot to aluminum toxicity. Journal of Plant Physiology Molecular Biology, 32: 143-155.
12. FAO. 2013. FAOSTAT, <http://faostat.fao.org/site/>
13. Fargione, J., J. Hill, D. Tilman, S. Polasky, P. Hawthorne and X. Ianyong. 2010. Aluminum- induced changes in reactive oxygen species accumulation, lipid peroxidation and antioxidative capacity in root tips of two wheat genotypes differing in aluminum tolerance. National Natural Science Foundation of China, 4: 1-14.
14. Haluskova, L., K. Valentovicova, J. Huttova, I. Mistrik and L. Tamas. 2010. Effect of heavy metals on root growth and peroxidase activity in barley root tip. Acta Physiologiae Plantarum, 32: 59-65.
15. Harvey, P.J., B.F. Campanella and P.M.L. Castro. 2002. Phytoremediation: PAHs, Anilines, Phenols; Environmental Science and Pollution Research, 9: 29-47.
16. Horst, W.J., Y. Wang and D. Eticha. 2010. The role of the root apoplast in aluminum-induced inhibition of root elongation and in aluminum of plant: a review. Annals of Botany, 106: 185-197.
17. Kollmeier, M. and W.J. Horst. 2000. Genotypical difference in aluminum resistance of maize are expressed in the distal parts of transition zone. Is reduced basipetal auxin flow involved in inhibition of root elongation by aluminum? Plant Physiology, 122: 945-956.
18. Matsumoto, H. 2000. Cell biology of aluminum toxicity and tolerance in higher plants. International Review of Cytology, 200: 1-46.
19. Meriga, B., I.H. Attitalla, M. Ramgopal, A. Ediga and P.B. Kavikishor. 2010. Differential tolerance to Aluminum toxicity in rice cultivars: Involvement of antioxidative enzymes and possible role of Aluminum resistant locus. Academic Journal of Plant Science, 3: 53-63.
20. Okcu, G., M.D. Kaya and M. Atak. 2005. Effect of salt and drought stress on germination and seedling growth of pea (*Pisum sativum*). Turkish Journal of Agriculture, 29: 137-243.
21. Ouyang, C., S. Gao, L.J. Mei, T.W. Chung, L. Tang, S.H. Wang and F. Chen. 2014. Effects of aluminum toxicity on the growth and antioxidant status in *Jatropha curcas* seedlings. Medicinal Plants Research, 8: 178-185.
22. Palma, J.M., L.M. Sandalio, F. Corpas, M.C. Romero- Puertas, I. McCarthy and L.A. DelRio. 2002. Plant proteases, protein degradation and oxidative stress: role of peroxisomes. Plant Physiology and Biochemistry, 40: 521-530.
23. Panda, S.K., L.B. Singha and M.H. Khan. 2003. Does of aluminium phytotoxicity induce oxidative stress in greengram (*Vigna radiata*). Bulgarian Journal of Plant Physiology, 29: 77-84.

24. Poot-Poot, W., T. Hernandez-Sotomayor and M. Soledad. 2011. Aluminum stress and its role in the phospholipid signaling pathway in plants and possible biotechnological applications. *IUBMB life*, 63: 864-872.
25. Rheinheimer, D.S., C. Petry, J. Kaminski and H.R. Bartz. 1994. Aluminum stress in tobacco plants: I. Effects on phosphorus and calcium uptake, root system and dry matter production. *Revista Brasileria de Ciência do solo*, 18: 63-68.
26. Romero-Puertas, M.C., M. Rodriguez-Serrano, F.J. Corpas, M. Gomez, L.A. Delrio and L.M. Sandalio. 2004. Cadmium induced subcellular Accumulation of O_2^- and H_2O_2 in pea leaves. *Plant Cell Environmental*, 27: 1122-1134.
27. Rout, G., S. Samantary and P. Das. 2001. Enlarge-Alimunium toxicity in plants: A review. *Agronomie*, 21: 3-21.
28. Sun, P., Q.Y. Tian, J. Chen and W.H. zhang. 2010. Aluminium-induced inhibition of root elongation in *Arabidopsis* is mediated by ethylene and auxin. *Journal of Experimental Botany*, 61: 347-357.
29. Swarup, R., P. Perry, D. Hagenbeek, D.V.D. Straeten, S.T. Beemster, G. Sandberg, R. Bhalerao, K. Ljung and M.J. Bennett. 2007. Ethylene upregulates auxin biosynthesis in *Arabidopsis* seedlings to enhance inhibition of root cell elongation. *The Plant Cell*, 19: 2186-2196.
30. Vitorello, V.A., F.R. Capaldi and V.A. Stefanuto. 2005. Recent advances in aluminum toxicity and resistance in higher plants. *Brazilian Journal of Plant Physiology*, 17: 129-143.
31. Wang, J., H. Raman, G. Zhang, N. Mendham and M. Zhou. 2006. Aluminium tolerance in barley (*Hordeum vulgare* L.): physiological mechanisms, genetics and screening methods. *Journal of Zhejiang University Science*, 7: 769-778.
32. Weston, L.A. 1996. Utilization of allelopathy for weed management in agro-ecosystems. *Agronomy Journal*, 88: 860-866.
33. Williams, L.E., J.K. Pittman and J.L. Hall. 2000. Emerging mechanisms for heavy metal transport in plants. *Biochemica et Biophysica Acta*, 1465: 104-126.
34. Wrigley, C. 2004. *Encyclopedia Grain Science*, Elsevier Academic Press, Oxford, vol. 1 Cereals, 187-201.
35. Yakimova, E.T., V.M.W. Kapchina-Toteva and E.J. Oltering. 2007. Signal transduction events in aluminum-induced cell death in tomato suspension cells. *Journal of Plant Physiology*, 164: 702-708.
36. Yamamoto, Y., Y. Kobayashi, S.R. Devi, S. Rikiishi and H. Matsumoto. 2003. Oxidative stress triggered by aluminum in plant roots. In: *Roots, The Dynamic Interface between Plants and the Earth* Springer Netherlands, 239-243.
37. Yin, L., J. Mano, S. Wang, W. Tsuji and K. Tanaka. 2010. The involvement of lipid peroxide-derived aldehydes in aluminum toxicity of Tobacco roots. *Plant Physiology*, 152: 1406-1417.
38. Zali, H., O. Sofalian, T. Hasanloo, A. Asghari and S.M. Hoseini. 2015. Appraising of drought tolerance relying on stability analysis indices in canola genotypes simultaneously, using selection index of ideal genotype (SIIG) technique: Introduction of new method. *Biological Forum—An International Journal*, 7: 703-711.
39. Zali, H., O. Sofalian, T. Hasanloo, A. Asghari and M. Zeinalabedini. 2016. Appropriate Strategies for Selection of Drought Tolerant Genotypes in Canola. *Journal of Crop Breeding*, 8(20): 77-90 (In Persian).

Investigation of Durum wheat (*Triticum turgidum* L. subsp. *durum* Desf) Lines for Tolerance to Aluminum Stress Condition

Elnaz Ramzi¹, Ali Asghari², Saeid Khomari³ and Hamidreza Mohammaddoust Chamanabad⁴

1, 3 and 4- M.Sc. Student, Assistant Professor and Associate Professor, Department of Agronomy and Plant Breeding, University of Mohaghegh Ardabili

2- Associate Professor, Department of Agronomy and Plant Breeding, University of Mohaghegh Ardabili (Corresponding author: ali_asgharii@yahoo.com)

Receive: April 30, 2016

Accepted: February 7, 2017

Abstract

Aluminum is one of the most abundant elements in soil that become soluble form as Al^{+3} in high acidic soils, absorbed through the roots and affect on plants growth. Evaluating plant tolerance to environmental stresses in seedling stage is an important factor for selecting plant to cultivate in different conditions. In order to evaluate tolerance of 83 durum wheat advanced line at aluminum toxicity conditions in seedling stage, a factorial experiment based on Completely Randomized Design with two replications was performed. Stress levels were control and 2.5 mM Al^{3+} and studied traits were number of roots, root and shoot fresh weight, root and shoot length, root and shoot dry weight and root and shoot ratio. Results showed that stress levels had significant effects on all studied traits. Also, between durum wheat lines had significant difference and interaction of lines and stress levels were significant for all studied traits. The lines were evaluated using SIIG index. The 35, 58, 72, 75, 76, 77, 82 and 83 lines with higher SIIG index were tolerant to aluminum stress and the 11, 16, 21, 25, 26, 65, 66, 68 and 73 lines with lower SIIG index were susceptible to aluminum stress. Results of lines ranking based on SIIG index had full compliance with results of cluster analysis based on Ti indices.

Keywords: Aluminum, Seedling, SIIG, Stress, Wheat